

Ilyés Gábor

„Ennek a városnak voltam az írója”

Krúdy-émlékjelek és helyek Nyíregyházán

Krúdy Gyula a „Nyírség álmodója” volt, hiszen Nyíregyháza, a nyíri tájak és emberek elevenen élnek a műveiben. A Nyírvidék egyik tudósításában, melyet Krúdy írói pályájának a negyedszázados évfordulója alkalmából, 1924-ben készítettek, így írtak erről a kapcsolatról: „Szabolcsmegye külön világ, az akácvirágos szabolcsi tájak szín és vonalhatása, a honfoglaló ősök ivadékai által megszállott Nyírség külön sziget. Aki egyszer erre a földre vetődik, rabja lesz annak a páratlanul intenzív, egyéni miliónek, amelyet ez a szó jelez: Nyírség. És ebből a csodákra képes, sajátos egyéniségű világból sarjadt Krúdy Gyula, a modern magyar mesélés fejedeleme írója, akinek minden mondatában az akácos Szabolcs szíve dobog. A természet, amely annyi jóval és széppel áldotta meg Szabolcsot, megáldotta a tolmácsoló művésszel is, akinek írásában, mint Vörösmarty Délszaki Tündérének csodálatos sípjában a természet minden, de minden hangja: benne rejlik, kifejezésre jut Szabolcs vezér földjének minden természeti és emberi szépsége”.¹

Krúdy Gyulára már életében büszke volt szülővárosa. Geduly Henrik 1896-ban megjelent várostörténeti monográfiájában már olvashatunk róla. A város evangélikus gyülekezetének lelkésze a következőket írta az ekkor 18. életévében járó ifjúról: „A nyíregyházi születésű s irodalommal foglalkozó férfiak sorában megemlítendő még (...) legifj. Krúdy Gyula, ki mint a Nagyvárad munkatársa, majd a Fenyvessy Ferenc szerkesztésében megjelenő Magyar Ujság belmunkatársa a novella-írás terén aratott sikert”.² A XX. század elején megjelent vármegyei monográfiában Vende Ernő a következőképpen jellemezte: „legtermékenyebb szépíróink közé tartozik, akinek fiatal kora dacára sok sikere volt”.³

Az író 1924. október 29-én, a Kereskedők és Gazdák Körének a meghívására érkezett haza, hogy írói pályájának huszonöt éves jubileuma alkalmából felolvasást tartson. A szépszájú közönség lelkes ovációval fogadta Krúdyt, aki az előadásával nagy sikert aratott. „A magasztos irodalmi jubileum megpecsételte azt a szeretetet, amelyet Szabolcsvármegye magyarsága Krúdy Gyula iránt érez”- fejezte be tudósítását e jeles napról a Nyírvidék újságírója.⁴

1. Nyírvidék, 1924. október 30. 2.

2. Geduly Henrik: Nyíregyháza az ezredik évben. Nyíregyháza, 1896. 198.

3. Magyarország vármegyéi és városai. Szabolcs vármegye. Szerkesztette: dr. Borovszky Samu. Bp., É. n. 216.

4. Nyírvidék, 1924. október 30. 2.

A nagy író halálhírét a Szabolcsi Hírlap egyik munkatársa közölte az édesanyjával, aki megmutatta a fia egyik utolsó, hazaírt levelét, melyben ez állt: „Nyíregyházára vágyom. Ott szeretném öreg napjaim eltölteni az erdő egyik villájában. De vajon elérem-e ezt a boldog időt, nem tudom”.⁵ Az újság címlapon hozott nekrológiájában a következő szavakkal búcsúztatták: „... meghalt ennek a földnek fénylő szelleme, koronát viselő fejedelme, meghalt az utolsó magyar romantikus, az első mély szimbolikájú misztikusa a magyar szépprózának, meghalt Krúdy Gyula. A vörös postakocsi a májusi gyász feketéjébe borult, fekete tógás halál ült bakjára és viszi a szabolcsi Szindbádöt abba a világba, ahol Bessenyei szelleme éli testőrségét, ahol Benczúr ecsetje varázsol rózsákat a kárpitra, viszi a halhatatlanság ragyogó tündérekertjébe”.⁶ Az író temetésén Nyíregyháza város képviselőjében Szohor Pál főjegyző helyezett koszorút a ravatalra. Egykori iskolája, az ekkor már Kossuth nevű viselő Evangélikus Főgimnázium falán pedig fekete lobogó hirdette az egész város gyászát.

A város irodalmárai közül Belohorszky Ferenc írta róla az első legteljesebb jellemzést 1939-ben. „Ennek a kornak irodalma mutatja fel az első igazi szabolcsi jellegű író, akinek minden ihletése, lélegzése a hazai emlékekből táplálkozik”- kezdi az ekkor már hat éve halott író méltatását. Majd a dolgozat hangsúlyos részeként fájdalmasan állapítja meg, hogy „Krúdy Gyulánál megvolt a lehetőség arra, hogy valóráváltsa a nagy Bessenyei-örökséget, megindítsa a szervezkedést a Nyírség kultúrájáért. Ez, sajnos, nem következett be, mert a centralizálódott magyar irodalom Krúdy Gyulát magának kaparintotta meg s eltemette Budapest üzleti irodalmi szellemében”. Az utolsó gondolata is panaszos: „Amikor 1933-ban meghalt, nem is sejtette senki a Nyírségen, milyen nagy fiát temette el, annyira nem ismerték”.⁷

Az 1945 előtti időből Varga Károly, az Evangélikus Kossuth Gimnázium tanárának tanulmányai említendők meg. Ezek a dolgozatok 1936-ban és 1940-ben, a Szabolcsi Szemlében jelentek meg.⁸ Egy befejezetlen nagyobb tanulmány első kísérleteinek tekinthetők. Ugyanő az 1939-ben megjelent vármegyei monográfiában a következő címmel írt dolgozatot: Szabolcs társadalma Krúdy Gyula műveiben.⁹ Kátona Béla volt az első nyíregyházi irodalmár, akit igazi Krúdy-kutatónak tekinthetünk és így is tartottuk nyilván. Az ő emléke előtt is tisztelgett a város, amikor a 125. évforduló alkalmából megjelentette az íróról készült tanulmányainak gyűjteményét Az élő Krúdy címmel. A Bessenyei György Tanárképző Főiskola hallgatói 1990-ig 12 szakdolgozatot készítettek Krúdy életéről, munkásságáról, közülük három az író és a Nyírség kapcsolatát dolgozta fel.¹⁰ A szülőváros 1968-ban Krúdy Emlékkönyvet adott ki, tíz évvel később Gedényi Mihály elkészítette Krúdy Gyula személyi bibliográfiáját, mely a Móricz Zsigmond Megyei Könyvtár gondozásában jelent meg, míg 1983-ban vehették kézbe az érdeklődők a Krúdy-breviáriumot.

Az író születésének az évfordulóin is történtek kisebb-nagyobb megemlékezések, közülük kiemelkedik a centenáriumi ünnepsorozat, amelynek keretében a Ma-

5. Szabolcsi Hírlap, 1933. május 14. 4.

6. Szabolcsi Hírlap, 1933. május 13. 1.

7. Belohorszky Ferenc: Szabolcs vármegye kulturális élete. In: Szabolcs vármegye. Szerkesztette: Dienes István. Budapest, 1939. 290.

8. Varga Károly: Nyíri tájak, emberek, legendák. Szabolcsi Szemle, 1936. 2. sz. 47–56. o. és Varga Károly: Krúdy Gyula I. Szabolcsi Szemle, 1940. 1–4. sz. 53–66.

9. Szabolcs vármegye. Szerkesztette: Dienes István. Budapest, 1939. 293–295.

10. Forrás: Kéziratok megyénkről. Szerkesztette: Orosz Szilárd. Nyíregyháza, 1990.

gyar Irodalomtörténeti Társaság és a TIT országos irodalmi választmánya tanácskozást szervezett, a debreceni Csokonai Színház bemutatta Krúdy *Az arany meg az asszony* című egyfelvonásosát, szobrot és emléktáblát avattak, képzőművészeti kiállítást és prózamondó versenyt rendeztek.

Az író és munkássága több képzőművészeti alkotás ihletője is volt. A plakettek közül Tóth Sándor szobrászművész 1976-ban készült, *Szindbád a Sóstón* című alkotását, és Kisnagy András emléklakettjét emelném ki. Az idei jubileum alkalmából a Városi Galériában Krúdy Gyula és a képzőművészetek címmel nyílt kiállítás, sőt ugyanilyen címmel egy kis tájékoztató füzet is megjelent Szatmári Gizella tollából.

Az író halálának harmadik évfordulóján, 1936-ban utcát neveztek el Krúdyról. A névadásra a javaslatot Szohor Pál ekkor már polgármesterként a következőképpen terjesztette a város képviselő-testülete elé: „Tekintetes Képviselőtestület! Tisztelettel javaslom, méltóztassék a megnyitott új utcát Krúdy Gyula utcának elnevezni. Krúdy Gyula legújabb magyar irodalmunk egyik kimagasló alakja, kinek irodalmi értékét a magyar irodalomtörténet is elismeri. Minthogy a kiváló író városunk szülötte, ennek következtében emléke iránti kegyeletünket vélem leróni azzal, ha halála után a legelső új utcát nevével nevezzük el”.¹¹

A közgyűlés Szohor javaslatát fogadta el, pedig volt egy másik kérelem is, melyet a Kovács István Bajtársi Egyesület nyújtott be. Kovács István nemzetőr főhadnagy volt, akit 1919. április 22-én végeztek ki. Kovácsnak nagy kultusza volt a két világháború közötti Nyíregyházán, hiszen halálának évfordulóján minden évben megemlékezéseket tartottak, a szülőházát emléktáblával jelölték meg, egy egészalakos szobrot és díszes síremléket is készítettek. Nagy dolognak számított, hogy a szavazáson a képviselő-testület mégis egyhangúlag Krúdy neve mellett szavazott. A hírt így kommentálta a Nyírvidek Szabolcsi Hírlap: „A Sóstói útból nyíló csendes út őrzi nevét, ízléses új villák sora, ahová odahallatszik az erdő csalógan, a vadgalamb muzsikája. A régi Nyíregyházának hangulatait, opálos, ködös reggeleit, bíbor színbe, lilába fürdő alkonyatait, zsalugáteres ablakait, orgonavirágos kertjeit, sóhajos leányszíveit, álmodozó asszonyait, borozó politikusait, gavallérjait a régi Sóstó kocsiútjait és cigánymuzsikás mulatásait a Krúdy könyvek örökítik meg képekben, mozdulatokban, zeneiségben s az új Nyíregyháza az ő nevét örökíti meg, őt őrzi a halhatatlanság számára. Nyíregyháza példát adott az irodalmi értékek megbecsülésére, amikor Krúdyról utcát nevezett el”.¹²

Nyíregyháza büszke lehet, mert mindig voltak olyan polgárai, akik számára fontos volt a múlt és a jelen emlékezésére méltó pillanatainak és szereplőinek az utókor számára való megörökítése. Hála ezeknek az emlékjeleknek, a város olyan színes történelemkönyv: jól olvasva feltárul a település múltjának sok-sok lapja, és életre kelnek azok az emberek, akiknek a kezdeményezőkézsége, tűrése, tenni akarása, áldozatkézsége és szépre való hajlama alakította, formálta a „szőke város” történelmét.

Az egymásba nyíló tereken, parkokban szobrok, a középületek falain és belsejében emléktáblák várnak arra, hogy általuk felidézzük a múlt egy-egy darabját. A

11. Idézi: Pethő József: *Hogyan kapott Krúdy Nyíregyházán utcát?* Nyíregyházi Napló, 2003. szeptember 20. 6.

12. Nyírvidek Szabolcsi Hírlap, 1936. április 2. 5.

szorgos elődeink tettek azért, hogy legyen mire és kire emlékeznünk. A személyek közül a legtöbb emlékjellel Móricz Zsigmond rendelkezik a városban, akinek öt szobrot és ugyanennyi emléktáblát állítottak. Őt dr. Jósa András, a megyei múzeum alapítója követi, akinek négy szobra és öt emléktáblája látható. Váci Mihály emléke előtt két szoborral, egy emlékoszloppal és hat emléktáblával tisztelegtek, Bessenyei György három szobrot és egy emléktáblát kapott, míg Krúdy Gyula emlékét két mellszobor és öt emléktábla hirdette.

A Krúdy-emlékjelek bemutatásakor sétáljunk ki először az Északi temetőbe, ahol a IX. parcellában Krúdy szüleinek a síremléke látható. A szülőkön kívül itt nyugszanak még az író Erzsike és Ilona nevű testvérei is (képünkön).

A sétánkat folytassuk az egykori Kállói, majd Vöröshadsereg, ma Szt. István utcában, ahol három Krúdyra vonatkozó emléktáblára is figyelmesek lehetünk. Az utca elején, a 8. sz. alatt található az az épület, ahol Krúdy 125 évvel ezelőtt meglátta a napvilágot. Itt 1963. május 12-én, az író halálának a 30. évfordulója alkalmából leplezték le azt a kőkeretbe foglalt márványtáblát, amelyen ez a híres idézet olvasható: „Ennek a városnak voltam az írója” (képe a 378. oldalon).

A következő emléktábla a 40–42. sz. alatti épület falán látható. A Nyírvidék Szabolcsi Hírlap egyik tudósítása szerint már 1942-ben mozgalom indult abból a célból, hogy emléktáblával jelöljék meg az író szülőházát.¹³

Az ötletet 1948-ban a Bessenyei Társaság karolta fel újra, amikor megbízták Berky Nándor szobrászművészt az emléktábla elkészítésével. Az avató ünnepség a Bessenyei Társaság életében az utolsó ünnepi esemény volt, mert az 1949 decemberében megtartott közgyűlésükön már a feloszlását mondták ki a megjelent tagok. A város első Krúdy-emlékjelét 1949 tavaszán leplezték le (képe a 472. oldalon). Akkor még azt hitték, hogy az író szülőházát jelölték meg, később azonban Katona Béla kutatásai tisztázták, hogy Krúdy itt csak a gyermek- és ifjúkorát töltötte, de nem ebben a házban született. A szülőház az előbb bemutatott épület volt, amelynek a falára 1963-ban helyezték el a márványtáblát. Az író portréjával ékesített, mészkőből faragott domborművet Koroknay Gyula, Nyíregyháza kiváló művészettörténésze így jellemezte: „Érdekes nézetével, a jellemábrázolás hűségével tűnik ki ez az emléktábla, van benne egy kis krúdys álmodozás, egy kis Berky-líraiság, könnyed és mély”.¹⁴ Az eredeti épület ma már nem áll, azonban Katona Béla kutatásaiból tudjuk, hogy L-alakú, sárga színűre meszelt ház volt. Még az író nagyapja szerezte, aki a városban ügyvédi irodát nyitott. A ház később fiának, ifjú Krúdy Gyulának, az író apjának a tulajdonába ment át, aki maga is ügyvédként tevékenykedett. A nagy épület kényelmes otthont jelentett a népes család számára. A házhoz tágas udvar és hatalmas kert tartozott, amely alkalmas játszótér volt még a szomszéd gyermekek számára is. Az udvar folytatása egy nagy gyümölcsös és szőlőskert volt. A ház 1913-ig maradt a Krúdy-család birto-

13. Nyírvidék Szabolcsi Hírlap, 1942. május 12. 3.

14. Koroknay Gyula: Nyíregyháza művészettörténeti emlékei. Nyíregyháza, 1971. 65.

kában, akkor Klekner Károly és Spányi Géza helyi orvosok vették meg az özvegytől. A házat lebonttatták, helyén emeletes magánszanatóriumot építettek. 1952-től itt működik a Magyar Rádió nyíregyházi stúdiója.

Innen egy rövid sétával jutunk el az egykori Evangélikus Főgimnázium épületéhez (képe a 384. oldalon). Ezt az utat 1891-től az ifjú Krúdy is naponta megtette, hiszen a szatmári és a podolini diákevek után a szülei hazarendelték és beírták a város akkori legnívósabb iskolájába. Tanárait szerette, s írásaiban mindig hálással emlegette egykori iskoláját is. Különösen Porubszky Pál volt számára kedves, ugyanis ő volt az első, aki felismerte tehetségét, s nem korholta írói terveit, hanem inkább megpróbálta egyengetni az útját. Bekapcsolódott a Bessenyeiről elnevezett önképzőkör munkájába is, amelynek egyik pályadíját 1894-ben egy osztálytársával közösen nyerték meg. Krúdy a Liza menyasszony című elbeszélésével pályázott. Diákeveiről Szohor Pál írt egy rövid tanulmányt, amely a gimnázium értesítőjében jelent meg.¹⁵ 1975. május 10-én, Krúdy érettségijének a 80. évfordulója alkalmából egy ballagási ünnepséggel egybekötött emléktábla-avató ünnepséget rendeztek. Katona Béla leplezte le az intézmény falán az író tiszteletére elhelyezett márványtáblát, amelynek a feliratából kiderül, hogy 1891–95 között itt koptatta az iskola padjait az ifjú Krúdy. Bár a tanárai és a szülei szerint koptathatta volna többet és jobban is, de Krúdy már ekkor tudta, ami szintén olvasható a táblán: „Én írónak készültem: semmi másnak”.

Mivel már sem taligára, sem villamosra nem ülhetünk, szálljunk hát buszra és keressük fel Sóstót, azt a helyet, amelynek az írónk nagy szerelmese volt. 1924-ben az örökválság kihirdetésének a 100. évfordulójának a megünneplésére készült a város. Krúdy megbízást kapott, hogy írja le emlékeit a jubileumra megjelenő kötet számára. Így született meg a „Nyíri emlék” című alkotása. Ennek az évnek a nyarán Krúdy és családja Sóstón vakációzott. A város vendégeként a Svájci-lakban töltötték napjaikat. A Svájci-lak a XIX. századi Sóstó legjelentősebb épülete volt. 1866-ban Melhouse János tervei alapján építették romantikus stílusban. Nevét az alpesi házak hangulatát és stílusát idéző külseje után kapta. Az épületet 1997-ben szépen felújították, s ma régi fényében pompázik. 1978. október 21-én, az író születésének a 100. évfordulója alkalmából emléktáblával jelölték meg. A „Sóstó szerelmesének” emléket a strandfürdő előtti parkban egy mellszobor is hirdeti (képünkön), Mészáros Dezső alkotását 1973-ban leplezték le.

Nagy öröm, hogy az évekig üresen álló Krúdy Szállót, amelyet 1911-ben Pazár István tervei alapján építettek, erre a jubileumi évre átépítették, megszüpítették, és az író nevét megtartva, de már vigadóként várja a Sóstóra látogatókat (képe a 461. oldalon).

15. Szohor Pál: Krúdy (!) Gyula diákevei. In: A nyíregyházi ág, h. ev. Kossuth Lajos Reál-gimnázium 72. évi értesítője. Szerkesztette: Zsolnai (Zwick) Vilmos igazgató. 3–7.

Az író nevét egy oktatási intézmény is őrzi szülővárosában. A Krúdy Gyula Gimnázium 1969. szeptember 1-jén nyitotta ki kapuit. Ekkor még név nélkül várta a diákokat, de mivel a köz, ahol az iskola épülete állt, a Krúdy Gyula utcából nyílt, így a népnyelv hamarosan Krúdyra keresztelte, amely aztán a hivatalos neve lett. A névadás ceremóniáján az író lánya, Krúdy Zsuzsa is jelen volt. Bár később egy másik utcában található új épületbe költözött az iskola, de a név az megmaradt, s ma a városban rang „krúdys” diáknak lenni. Az író születésének a 100. évfordulója alkalmából egy mellszobrot lepleztek le a névadó emlékére. Borbás Tibor alkotása a gimnázium első emeletén látható (képe a 488. oldalon). Ugyanennek az intézménynek a falára 1999-ben egy domborművet helyeztek el. Sebestyén Sándor szobrászművész alkotásának ihletője az írónak A vörös postakocsi című műve volt. Sajnos nem sokkal a leplezése után az alkotás barbár kezek áldozata lett. Ma a felújításra vár, és a tervek szerint már az épület belsejében fogják újra elhelyezni.

A plaza-mozik hódításáig még egy mozi is őrizte az író emlékét. A híres Krúdy mozi előtt (képe a 441. oldalon) sok fiatal adott találkát egymásnak, s ma kíváncsian figyeljük, hogy mi lesz a sorsa. Csak egy adalékot a mozi történetéhez, hiszen 1971. október 20-án nem mindennapi esemény színhelye volt. Több mint egy hónappal megelőzve az országos vetítés kezdetét, itt került sor a nagysikerű Szindbád című film ősbemutatójára. A vetítés előtt a film alkotói, köztük a rendező Huszárík Zoltán és a főszereplő Latinovits Zoltán, megkoszorúzták az író szülőházán lévő emléktáblát. A filmről a legelső kritikát Katona Béla készítette. A Kelet-Magyarországban megjelenő írását így fejezte be: „Hogy milyen lesz a mű közönségsikere, még korai lenne találgatnunk. Annyi azonban máris bizonyos, hogy Huszárík és Sára alkotása nemcsak a filmművészetnek, hanem Krúdy írásművészetének is sok új hódolót szerez”.¹⁶ A mozi közelében, a Szabadság térről egy átjáró nyílik a Dózsa György utcára, amelyet Krúdy udvarra kereszteltek, amint az a bejárat fölött olvasható is.

A Jósa András Múzeum állandó emlékkiállításal idézi fel Krúdy alakját, amely a 125. évforduló alkalmából megújítva várja az érdeklődőket. Ugyanitt Gyenes Tamás óbudai Krúdy-szobrának gipszmásolata érdemel figyelmet.

A teljesség kedvéért meg kell még említeni, hogy a városban színházunk kamaraszínházának és egy könyvesboltjának is Krúdy lett a névadója. 2003. október 21-én a város képviselő-testülete ünnepi közgyűlést tartott, amely alkalmából a polgármesteri hivatal dísztermét az ünnepelt íróról nevezték el.

2003 az évfordulók éve Nyíregyháza városának. Májusban egy szép városnapon emlékeztünk az újratelepítés 250. évfordulójára. E nevezetes esemény hőseinek, gróf Károlyi Ferencnek, Nyíregyháza földesurának, és Petrikovics Jánosnak, a szarvasi csizmadiamesternek – aki a gróf telepítési pátensének legfőbb népszerűsítője volt – 2001-ben emeltetett a város egy emlékművet. Most újabb nagy adósságot törlesztettünk, amikor Krúdy Gyula születésének a 125. évfordulója alkalmából, a színház közelében lepleztük az író egészalakos bronzszobrát, Varga Imre Kossuth-díjas szobrászművész krómacélba és bronzba álmodott alkotását (képei a színes mellékleten). Bessenyei, Benczúr és Váci szobrainak a társaságába végre Krúdy Gyula is hazaérkezett. Az író, akiről Váci Mihály szavaival élve büszkén elmondhatjuk, hogy „Közülünk származik!”.

16. Katona Béla: Krúdy világa a filmvászonon. Kelet-Magyarország, 1971. október 24. 8.